

Aspecten van de Weerter langgevelboerderijen

Door W. Beelen, bewerkt door Paul Lammeretz
Aspect van dit artikel is meer gericht op de langgevelboerderijen in Tungelroy

INLEIDING

In dit artikel worden enkele aspecten van de traditionele langgevelboerderijen die ofwel gebouwd ofwel belangrijk aangepast zijn in het begin van de vorige eeuw, nader belicht.

De ontwikkelingen in de landbouw hebben ervoor gezorgd dat de traditionele boerderij haar functie grotendeels verloren heeft. Vaak vinden boerderijen dan een andere bestemming en worden zij voor het doel aangepast. Het ontbreekt over het algemeen aan kennis over en inzicht in de betekenis van de onderdelen van een boerderij waardoor belangrijke aspecten bij de herbestemming vaak voor altijd verloren gaan.

Boerderijen verschillen per streek vaak aanmerkelijk van vormgeving maar ook in de tijd zien we tal van ontwikkelingen. De gesloten boerenhoeve uit Zuid-Limburg ziet er geheel anders uit dan de stolpboerderij uit West-Friesland. De vormgeving van boerderijen is bijna altijd het resultaat van functionele eisen, de technische mogelijkheden van de tijd waarin de boerderij gebouwd werd en de financiële mogelijkheden van de bouwheer. Bij de boer, die op de zandgronden zijn bestaan moest vinden, heeft het de gehele geschiedenis door aan middelen ontbroken om de vormgeving van de boerderij van niet strikt noodzakelijke zaken of elementen te voorzien. Uit de vormgeving, detaillering, materiaalkeuze en ontwikkeling van de boerderijen valt veel af te lezen over het gebruik van de boerderij.

LANGGEVELBOERDERIJEN

De langgevelboerderijen in de regio Weert zijn ontwikkeld tussen 1825 en 1850. Vóór die periode werden in deze streek hallehuis-boerderijen gebouwd. Het hallehuis kende een zeer lange geschiedenis en heeft zich over grote delen van Noordwest-Europa verspreid. Het hallehuis bestond uit drie beuken die gevormd werden door twee rijen stijlen en de buitengevels. De hallehuisboerderij is in gebruik geweest als vrijstaande boerderij en als stadsboerderij. In Weert, maar ook in andere steden komen we nog een enkele keer een hallehuis tegen, toegepast als stadsboerderij (Beekstraat 61, Langstraat 45).

Eén van de kenmerkende verschillen tussen de hallehuisboerderij en de langgevelboerderij is de bouwkundige constructie. Langgevelboerderijen hebben balkdragende wanden. Deze constructieve verandering is blijkbaar niet in één keer ingevoerd. Aanvankelijk heeft men in de boerderijen voor wat het bedrijfsgedeelte (stallen en tasruimten) betreft de driebeukige hallehuisconstructie gehandhaafd en het woongedeelte van dragende wanden voorzien. Weert kent verschillende van deze boerderijen. In dit geval is het bedrijfsgedeelte breder dan het woongedeelte. Een ander kenmerkend verschil tussen een hallehuis en een langgevelboerderij is de plaats waar de openingen zich bevinden. Het woongedeelte, de deuren en poorten van de langgevelboerderij zijn geörienteerd op de lange (zij)gevel.

Globaal ziet de indeling van de langgevelboerderij er als volgt uit: een woongedeelte met een indeling die in de loop van de tijd de ontwikkelingen in de burgerlijke woningbouw volgt. De keuken, die aan de koeienstal grenst, sluit het woongedeelte af. De koeienstal is in de regio Weert van het type potstal. Naast de koeienstal ligt de deel. De deel wordt aan de niet-koeienstal-zijde begrensd door de tasruimte.

TUNGELROY

Enkele van de langgevelboerderijen zoals we die op een aantal plaatsen in Tungelroy aantreffen, verschillen belangrijk van de langgevelboerderijen zoals we die aantreffen in de andere agrarische kernen rond Weert. Deze Tungelroyse boerderijen en enkele schuren hebben een bijzonderheid die elders, op een enkele uitzondering na, geen toepassing heeft gevonden.

Langgevelboerderijen hebben in de regel een z.g. dwarsdeel. In Tungelroy vindt je naast enkele langgevelboerderijen met dwarsdelen op verschillende plaatsen langgevelboerderijen en schuren met z.g. langsdelen.

De deel is de vloer waar de boer zijn graan op dorst. Dorsen is het scheiden van het graan van de aren. Hierbij gaat

men als volgt tewerk: de halmen met aren waarin het graan, werden op de deel uitgestrooid en met een dorsvlegel sloeg men de graankorrels van de halmen. In Weert is men pas in het begin van de vorige eeuw overgegaan op het mechanisch dorsen.

De deel is dus eigenlijk niets anders dan een groot stuk vloer. Deze vloer was meestal gemaakt van leem waardoor deze een mooi glad oppervlak had. Van deze gladde harde vloer kon men gemakkelijk de graankorrels bij elkaar vegen. De deel was ook de plaats waar de boer zijn volgeladen wagen met veldvruchten loste.

Verschillende boeren in Tungelroy kozen er op een bepaald ogenblik voor om het bedrijf in te richten met een langsdeel. Deze boerderijen en schuren dateren uit het begin van de vorige eeuw en de boeren alsook de architecten zijn dus al overleden. Aan hen kan dus niet om uitleg gevraagd worden. Het oplossen van deze vraagstelling kan alleen rationeel benaderd worden. Omdat de vormgeving van deze boerderijen puur functioneel is, kan hierover wel een plausibele verklaring worden gegeven.

Bij de keuze voor een langs- of dwarsdeel kunnen voor beide typen tal van argumenten aangevoerd worden. Bij de zeer oude boerderijen op de zandgronden van het type hallehuis waren de vrij gesloten zijgevels van de boerderij veel te laag om er een poort in te maken. De achtergevel die vanwege de daklijn naar het midden toe opliep en daardoor hoger was, bood een ideale mogelijkheid om daar een grote poort te maken. Hier zien we dat vanuit de (dak)vorm een mogelijkheid wordt aangegrepen om juist daar een poort of deeldeurem te maken. De plaats van de poort werd dus door de gevelhoogte ingegeven. De op de poort aansluitende vloer waar de volgeladen wagen gelost werd, de deel, kreeg daardoor zijn plaats in het bedrijfsgebouwe. De plaats voor het dorsen was dus indirect bepaald door het laag (en goedkoop) kunnen houden van de zijgevel. De deel die centraal in de lengterichting van de boerderij kwam te liggen, kreeg derhalve de naam langsdeel. De langsdeel is dus van oorsprong oud en was gesitueerd op de middenas van de boerderij, aansluitend aan de achtergevel.

In veel 18de en 19de-eeuwse boerderijen en op plaatsen waar de boer al vroeg een hogere boerderij kon betalen, kon men in de zijgevel een poort maken die hoog genoeg was om met een beladen wagen naar binnen te kunnen rijden. In ons land zijn een drietal veelvuldig toegepaste oplossingen ontwikkeld om een hoge poort in een lagere zijgevel te kunnen aanbrengen. Hierdoor was de plaats van de deel uitsluitend meer gebonden aan de achtergevel, maar kon hij in principe op elke gewenste plaats van het bedrijfsgebouwe gesitueerd worden.

Langgevelboerderij, Tungeler Dorpsstraat 20

De dwarsdeel, een deel die dwars op de lengterichting van de boerderij ligt, is feitelijk ouder dan de hiervoor beschreven langsdeel. Uit opgravingen blijkt n.l. dat in de ijzertijd de toegang tot de boerderij uit een vrij brede opening in het midden van de zijgevel bestond. De ruimte achter deze opening was de belangrijkste werkruimte en ook deze ruimte is ongetwijfeld gebruikt als ruimte voor het dorsen. De gehele geschiedenis door hebben bij de boerderijen in deze streek de dwarsdeel en de langsdeel om specifieke redenen naast elkaar bestaan. Bijna alle nog bestaande boerderijen die aanvankelijk een langsdeel hadden, zijn in de loop der geschiedenis verbouwd en hebben een dwarsdeel gekregen.

VARKENSTALLEN

Door een lage muur evenwijdig aan een van de lange gevels te metselen en aan beide zijden een eindgeveltje te metselen en het dak te verbinden met dit lage muurtje, kon men een ruimte maken om varkensstallen te realiseren. Het was een mogelijkheid die door veel boeren werden aangegrepen om het inkomen te verbeteren. Op veel plaatsen zijn deze vakenstallen nog aanwezig. Helaas worden ze bij restauraties vaak beschouwd als niet bij de boerderij horend, waardoor deze stallen worden gesloopt. Deze varkensstallen hebben een zeer belangrijke rol gespeeld in de ontwikkeling van het Weerter boerenbedrijf. De Weerter vleesexport vormt mede de basis van de grootschalige export van vlees uit ons land die we thans kennen. Dergelijke aangebouwde varkensstallen zijn o.a. te zien in Swartbroek aan de Pelmersheideweg, Te Tungelroy bij de boerderij Tungeler Dorpsstraat 20 (alleen het dak), aan het adres Castertweg 2, te Keent op verschillende plaatsen aan de Dijkerstraat, en op zeer veel andere plaatsen in de regio Weert.

Castertweg 2 met rechts de verlaagde "vroegere" varkensstallen

De situering van de boerderij Tungeler Dorpsstraat 20 dicht langs de weg maakte het noodzakelijk de varkensstallen aan de achterkant van de boerderij, op het erf, te situeren. De langsgevel van deze boerderij aan de zijde van het erf werd in het verleden voor het grootste deel in beslag genomen door de aanbouw van de varkensstallen. Wat vervolgens aan gevels resteerde om grote deeldeuren te maken was de lange zijgevel aan de straat en de eindgevel. Bij een keuze aan de straatzijde had dit tot voordeel dat de aanvoer van een wagen met veldvruchten eenvoudig was. Bij een keuze aan de eindgevel was de aanvoerroute iets langer en moeilijker. Maar zodra de boer zou kunnen uitbreiden en een losse schuur zou bouwen, dan zou de schuur om praktische redenen altijd evenwijdig aan de boerderij gesitueerd worden.

Bij deze boerderij was een directe functionele verbinding via het erf vanwege de ligging van de varkensstallen niet mogelijk. Bij deze boerderij is een functionele relatie via de kopgevels van de boerderij en een toekomstige schuur het meest eenvoudig te realiseren. Ook elders in Tungelroy heeft men, als aan de erfzijde de boerderij was uitgebouwd of men erop rekende dat er in de toekomst uitgebreid kon worden, de deeldeuren in de eindgevel geplaatst. Dit zien we ook bij de boerderijen Tuurkesweg 10, Tungeler Dorpsstraat 20 en 127. Bij deze laatste zijn de deeldeuren in tijd vervangen door garagedeuren, maar de plek van de grote deeldeuren is nog herkenbaar. Ook bij schuren in Tungelroy zijn op verschillende plaatsen grote deeldeuren in de kopgevel toegepast, waardoor de functionele relatie gelegd kon worden.

Bij de keuze voor een langsdeel, zoals bij de boerderij Tungeler Dorpsstraat 20 had men nog de mogelijkheid om de deel aan de erfzijde, in het midden of aan de andere zijde te situeren. Omdat de motivering voor een langsdeel zijn grondslag vindt in de uitbreidingsmogelijkheid met een schuur, is het ook voor de hand liggend om de poort en deel aan die zijde te situeren waar de schuur zou moeten of kunnen komen. Het blijkt dat dit op alle locaties in Tungelroy ook het geval is.

Dat in Tungelroy langsdelen te vinden zijn en elders in Weert nauwelijks, heeft te maken met het tijdstip van de

bouw van deze boerderijen en schuren.

Bovendien werden op plaatsen met oude cultuurgronden vaak gedeeltelijk of geheel herbouwd. We zien dat bij boerderijen te Hushoven, Boshoven, Keent, Leuken enz. Bij deze boerderijen was soms al een schuur, en ontwikkelde de herbouw zich geleidelijk.

De langgevelboerderijen en schuren in Tungelroy met een langsdeel hebben deze in het begin van de vorige eeuw gekregen.

In het begin van de vorige eeuw ontstonden in Weert nieuwe boerderijen omdat er veel woeste grond ontgonnen werd. Mede door de uitvinding van kunstmest kon men veel meer grond in gebruik nemen omdat die grond toen ook vruchtbaar gemaakt kon worden. Het zijn de nieuwe of geheel herbouwde boerderijen die een langsdeel krijgen met de bedoeling om er bij een toekomstige uitbreiding een schuur bij te bouwen met eveneens een langsdeel. De boerderij Tungeler Dorpsstraat 20 is evenwel geen nieuwe gestichte boerderij, maar vervangt een hallehuisboerderij die ernaast, loogrecht op de straat, gelegen heeft.

Een potstal is een stal waarvan het grondvlak, de vloer, verdiept aangelegd wordt. Zodra de koeien de stal inkomen, staan ze erg laag ten opzichte van het overige grondvlak van de boerderij. De boerderij aan de Tungeler Dorpsstraat was aanvankelijk voorzien van een potstal die, zoals op zeer veel plaatsen, later omgebouwd tot een grupstal (Grub is afgeleid van greppel. Een grupstal heeft dus een greppel waar de uitwerpselen in vallen. Deze greppel wordt dagelijks geledigd en de mest wordt buiten op een mesthoop verzameld). In de gevel tekenen deze verbouwingen zich meestal duidelijk af. Bij de oude boerderijen die van potstal naar grupstal omgebouwd werden, kon de poort – die nodig was om met een kar de potstal binnen te rijden- vervallen. Deze poort werd meestal dicht gemetseld. Wat men bleef houden was een enkele deur aan beide zijden een stalraam gemaakt.

Veel boerderijen hebben inmiddels hun oorspronkelijke functie verloren en kregen een woonbestemming waarbij veel van de cultuurhistorische betekenis en waardevolle historische informatie verloren is gegaan.